

Heikikkerinventarisatie in Zuidoost-Brabant

Geert Sanders

J. Goossensstraat 33, Hoogeloon

In dit artikel wordt ingegaan op het voorkomen van de Heikikker in Zuidoost-Brabant. Tevens wordt aandacht besteed aan de wijze van inventariseren en het gedrag van de soort voor zover van belang bij inventarisatiewerk. Speciale aandacht zal besteed worden aan het voorkomen van de soort in een voorbeeldgebied: het Grootmeer te Vessem.

In 1983, 1984 en 1985 is een groot deel van Zuidoost-Brabant op de aanwezigheid van Heikikkers (fig. 1) onderzocht. Deze bleek algemener voor te komen dan aanvankelijk werd gedacht.

90% van de plaatsen waar de Heikikker voorkwam bleek te bestaan uit heidevennen, een biotooptype dat typerend is voor Zuidoost-Brabant. Vaak liggen deze Heidevennen in restanten van de uitgestrekte heidevelden die in het begin van deze eeuw nog aanwezig waren. Deze heiderestanten hebben voor een groot deel de status van beschermd natuurgebied gekregen en zijn daardoor min of meer veilig gesteld voor de toekomst.

De methode van inventariseren

In 1983, 1984 en 1985 is de Heikikker geïnventariseerd in Zuidoost-Brabant. In 1983 gebeurde dit steekproefgevijs; in 1984 vrij intensief en op grote schaal. Daarbij werd er naar gestreefd om het gehele werkgebied op de aanwezigheid van Heikikkers te onderzoeken. Hierbij kreeg ik ook hulp van een aantal leden van Vogelwerkgroep De Kempen.

In 1985 werden enkele aanvullende bezoeken aan geschikte vennen gebracht, die in voorgaande jaren niet aan bod gekomen waren. Tevens vonden meer bezoeken overdag plaats zodat een beter inzicht verkregen werd in de aantallen.

In totaal hebben er gedurende deze 3 jaar zo'n 70 bezoeken plaatsgevonden (bij elkaar zo'n 80 velduren). De meeste bezoeken vielen in de periode

Figuur 1: Heikikker

half maart tot begin april. Dit is de tijd waarin de Heikikkers roepen en waarin ook de afzet van eieren plaats vindt. De meeste bezoeken vonden in de avond en nacht plaats. In totaal werden 60 verschillende vennen op de aanwezigheid van Heikikkers onderzocht. Van deze 60 vennen kon bij 41 de aanwezigheid van Heikikkers vastgesteld worden.

De methode voor het inventariseren van de Heikikker is betrekkelijk eenvoudig. Het komt er op neer dat op geschikte tijden, dus eind maart, begin april geschikte vennen of plassen enkele malen bezocht worden. Men luistert dan naar roepende Heikikkers. Het beste is dat dit na zonsondergang gebeurt. Dit om een tweetal redenen:

- a. De Heikikker wordt over het algemeen pas na zonsondergang actief. De activiteit overdag is meestal zo kort dat de kans van waarnemen veel kleiner is.
- b. De bijgeluiden die storend optreden zijn 's avonds veel geringer dan overdag. Vooral 's nachts als

er geen verkeer meer is, draagt het relatief zwakke geluid van de Heikikker behoorlijk ver.

Het biotoop en de verspreiding van de Heikikker

36 Van de vennen waar Heikikkers waargenomen werden bestonden uit heidevennen. Slechts bij 5 andere soorten vennen (poelen) konden ook Heikikkers waargenomen worden.

De meeste van deze 36 heidevennen liggen in een redelijk groot heidegebied. In enkele gevallen was de heidevegetatie rondom de vennen dusdanig door opslag van bomen verdrongen, dat men nauwelijks meer van een heideven kon spreken. In deze gevallen was echter nog wel sprake van een voedselarmoede die typerend is voor heidevennen. Bij een groot deel van deze heidevennen is de pH gemeten, welke tussen 3,5 en 4,5 bleek te schommelen.

In de volgende 20 atlasblokken zijn Heikikkers waargenomen:

50-48, 50-58, 51-24, 51-25, 51-26, 51-32, 51-33, 51-36, 51-41, 51-42, 51-43, 51-55, 51-57, 56-28, 57-12, 57-14, 57-15, 57-25, 57-26 en 57-36.

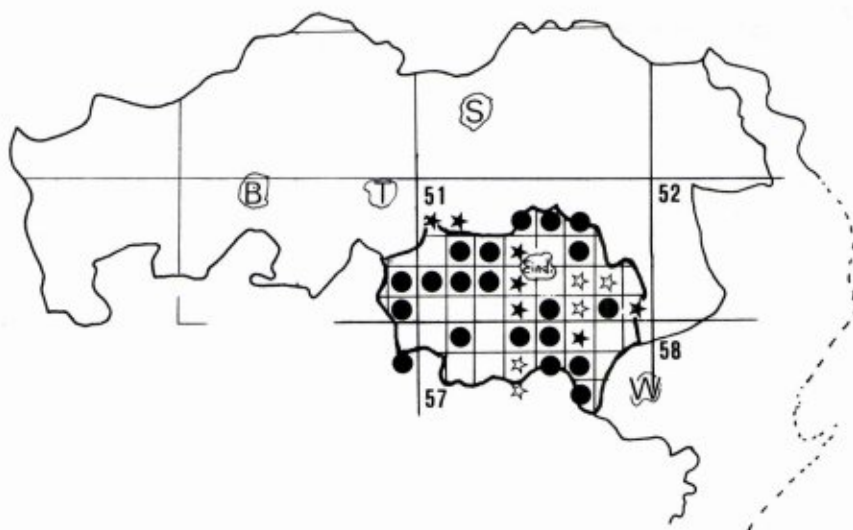
In 5 atlasblokken werden geen Heikikkers waargenomen, terwijl er wel een geschikt biotoop aanwezig is. De kans is groot dat ook hier Heikikkers voorkomen, maar dat deze niet zijn opgemerkt door een te gering aantal bezoeken.

(51-46, 51-56, 57-24, 57-34 en 51-47).

De verspreiding van de Heidekikkers in Zuidoost-Brabant is weergegeven in de figuren 2 en 3.

Enkele belangrijke heidevennen voor de Heikikker in Zuidoost-Brabant

R o u w v e n (Gem. Vessem Amersfoortcoördinaten 149-385).

Figuur 2: Verspreiding van Heikikkers in Zuidoost-Brabant. In het gebied waar de atlasblokken zijn aangegeven hebben de beschreven inventarisaties plaatsgevonden. Met ☆ zijn atlasblokken aangegeven met een voor Heikikkers geschikt biotoop. ●: atlasblokken waarin tijdens de inventarisaties Heikikkers zijn waargenomen. ★: atlasblok waar Heikikkers waargenomen zijn (overgenomen uit BERGMANS en ZUIJDERWIJK, 1986).

Het Rouwven is een voormalig heideven, waarvan nu alleen nog een Pitrus-veldje over is. In het voorjaar staat er meestal op één in omvang beperkte plaats wat water in. Hier komen de Heikikkers dan massaal hun eieren afzetten. Maar elk jaar weer verdronen deze eiklompjes doordat het water vroegtijdig wegtrekt.

Van de laatste 4 jaar heb ik geen waarnemingen dat hier Heikikkerlarven zijn uitgegroeid tot Heikikker. Deze populatie is dan ook langzaam aan het uitsterven.

Hieronder volgen enkele gegevens van de vele bezoeken die aan het Rouwven gebracht zijn:

4 April 1983, omstreeks 21.00 uur. Op een oppervlakte van enkele vierkante meters nam ik 25 Heikikkers waar. Op één plaats zat zelfs een kluit van 8 exemplaren op en in elkaar zoals we dat bij padden vaak kunnen zien. Enkele paartjes waren nog bezig met het afzetten van eieren. Ik telde nog ca. 50 eerder afgezette eiklompjes.

6 April 1985. In totaal werden 40 Heikikkers op zicht waargenomen. Deze bevonden zich noodgedwongen op een oppervlakte van enkele vierkante meters water. Meer water was er in de buurt niet te vinden. Veel mannetjes waren prachtig blauw gekleurd, waarvan enkele over hun hele lichaam.

20 April 1985, omstreeks 18.00 uur. In totaal waren er nu zo'n 100 eiklompjes

afgezet. Later bleek dat door vroegtijdige uitdroging er geen enkele larve is gemetamorfoseerd.

Klotvennen (Gem. Leende, Amersfoortcoördinaten 164-369).

Op 13 april 1985, omstreeks middernacht konden we hier aan de hand van roepende Heikikkers 35 verschillende exemplaren vaststellen. Het

werkelijke aantal zal zeker veel hoger geweest zijn. Het lijkt er dus op dat het hier om een redelijk grote populatie gaat.

Zwartven (Gem. Hooge Mierde, Amersfoortcoördinaten 136-376).

Op 9 april 1983, van 22.45 - 23.30 u. hoorde ik hier verspreid rond het ven minimaal 100 verschillende Heikikkers roepen. Het werkelijke aantal zal zeker veel hoger gelegen hebben, zodat het er op lijkt dat het hier om een erg grote populatie gaat.

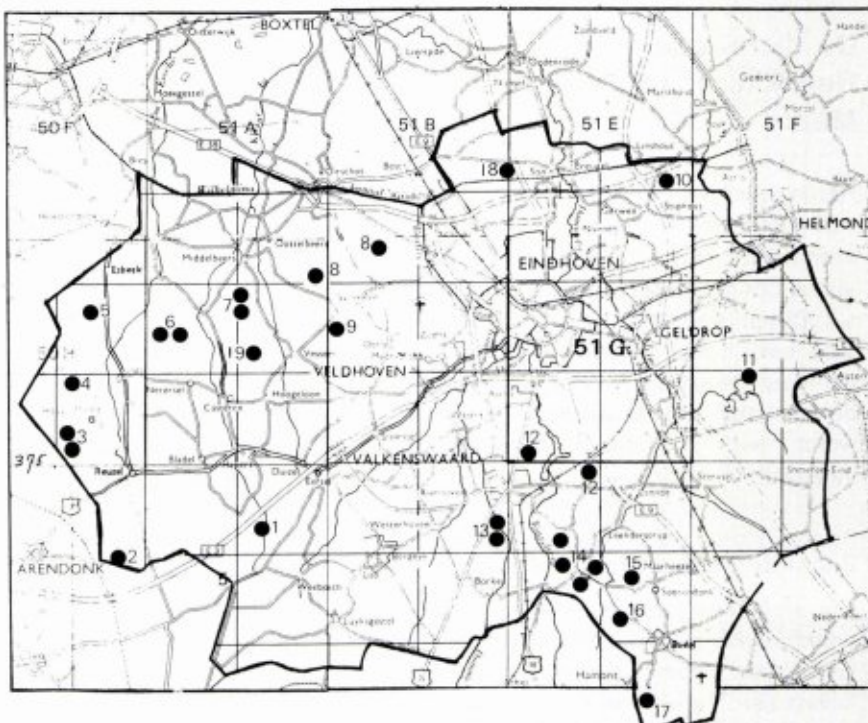
Beschrijving van de vijf vindplaatsen buiten de Heidevennen

Budeldorplein (Gem. Budel, Amersfoortcoördinaten, 167.4-360.6). Dit ven ligt midden in de weilanden. De rijke begroeiing met Pitrus wijst erop dat het hier om een voedselrijk ven gaat.

Op 23 april 1984 werd hier één roepende Heikikker gehoord.

Soerendonks Goor (Gem. Soerendonk, Amersfoortcoördinaten, 166.5-368).

Dit is een ven dat door een dijkje en een gemaal kunstmatig op peil wordt

Figuur 3: Vindplaatsen van de Heikikker in Zuidoost-Brabant. 1, Cartierheide; 2, Reuselse Moeren; 3, Zwartven en moerasje; 4, Panneven; 5, Broekelingen; 6, Flaes, Goorven; 7, Groot en Klein Meer; 10, Kamervan; 11, Strabrechtse Heide; 12, Galgenven, Brilven; 13, Malpie; 14, Leenderbos, Groote heide; 15, Soerendonks Goor; 16, Hondsvan; 17, Budeldorplein; 18, Oud Meer; 19, Heideinden.

gehouden. In 1982 en 1985 werden hier Heikikkers gehoord. Op 1 km afstand van Soerendonks Goor ligt de Groote Heide met de Klotvennen, waarin een grote populatie Heikikkers voorkomt.

Hondsvan (Gem. Gastel, Amersfoortcoördinaten, 166-366).

Deze poel is omgeven door weilanden en bouwland en bevat daarom voedselrijk water. Een belangrijk deel van de vegetatie wordt gevormd door Matenbies. Het water heeft een pH van ongeveer 7. In 1981 hebben zich hier Heikikkers voortgeplant (Waarneming R.I.N. 1981).

Groot en Klein Meer (Gem. Vessem, Amersfoortcoördinaten 150-383).

Het Groot en Klein Meer waren van oorsprong voedselarm. Nu vindt er door voedselverrijking verlanding plaats, o.a. door een opkomende brede rietkraag. De pH van deze venen schommelt tussen de 7 en de 8. In dit vennengebied bevindt zich één van de grootste Heikikkerpopulaties van de Kempen. Om deze reden wordt het Groot Meer hieronder uitvoerig besproken.

De dichtheden van Heikikkers in het Groot Meer

Het is moeilijk om het aantal Heikikkers vast te stellen op geluid. Met andere woorden als je er 4 hoort roepen, kunnen er ook best 15 mannetjes zitten. Bij het Groot Meer ben ik in de gelegenheid geweest hier extra aandacht aan te schenken. Het gaat hier om een zeer grote populatie, daarom wordt hier op deze vindplaats ingegaan.

Bijzonderheden Groot Meer

Het Groot Meer heeft een rijke vis- en amfibieënstand. Veel voorkomende vissen zijn: Voorns, Karpers en Stelbaarsen. Terwijl van de amfibieën de volgende soorten gevonden kunnen worden: Gewone- en Rugstreep- pad, Bruine-, Groene- en Heikikker. 2/3 Deel van dit ven heeft slechts een

diepte van 15 à 25 cm. Het ven heeft een erg weelderige plantengroei, welke ongetwijfeld veel bescherming biedt aan de eitjes en de larven van de amfibieën.

Waarnemingen

Op 2 april 1985 observeerde ik om 17.30 u. bij zonnig weer het Groot Meer vanaf de kant met behulp van een verrekijker.

De Heikikkers riepen volop in het ondiepe water. Ik telde op een oppervlakte van ongeveer 10x5 meter minimaal 60 Heikikkers. Ik ben toen het water ingelopen totdat alle Heikikkers onderdoken. Op die plaats heb ik een tijd gewacht, totdat ze weer boven kwamen. Ik kon op 5 à 10 m afstand de prachtige blauwe mannetjes zien; welgeteld 63 in totaal! (vrouwtjes kon ik niet ontdekken). Door de dichte begroeiing moeten er nog veel aan mijn aandacht ontsnapt zijn. Ik schat de grootte van dit kikkerkoor dan ook zeker op zo'n 100 mannetjes. (Op deze plaats vond ik enkele dagen later zo'n 60 eiklommen). Op een 15-tal meters afstand daarvan, hoorde ik nog 2 andere koren. Bij nader onderzoek bleek dat het hier ook over flinke aantallen ging. Door de ruige begroeiing was tellen erg moeilijk. Maar op beide laatst ontdekte plaatsen vond ik ongeveer 50 eiklommen die erg geconcentreerd afgezet waren.

De hierboven beschreven koren bevonden zich op slechts een klein gedeelte van het Groot Meer. Nu is het zo dat bijna de gehele oever van het Groot Meer geschikt is voor Heikikkers. Daarom ben ik op de avond van dezelfde dag omstreeks 21.30 rond het Groot Meer gelopen. Op een tiental plaatsen aan de rand van het ven hoorde ik Heikikkers. Aan het geluid

te horen ging het ook hier weer om flinke aantallen.

Al met al lijkt het erop dat het Groot Meer een enorme populatie Heikikkers huisvest. Ik heb dan ook sterk de indruk dat het aantal mannetjes dat in 1985 in het Groot Meer gezeten heeft wel eens tussen de 500 en 1000 exemplaren zou kunnen liggen.

Gedrag

Het viel me op dat, wanneer ik een koor roepende Heikikkers aan het observeren was, er enorme bedrijvigheid heerste.

De mannetjes zwommen steeds kleine stukjes, om dan steeds weer een ander mannetje te bespringen. Deze mannetjes waren daar uiteraard niet van gediend en ontweken de sprong. Of ze maakten zich snel uit de voeten, om dan vervolgens zelf weer een ander mannetje te bespringen. Uit deze activiteiten kon ik opmaken dat er bijna geen vrouwtjes tussen zaten.

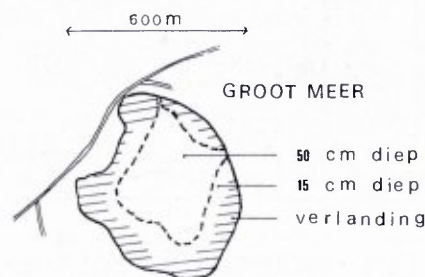
Een enkele keer zag ik een Amplexus (paartje) maar die waren meestal weer snel verdwenen. Bij zo'n amplexus was wel mooi te zien, dat de blauwe mannetjes mooi afstaken tegen de vaalbruine vrouwtjes.

Weersomstandigheden

Voor amfibieën in het algemeen geldt dat deze het actiefste zijn bij warm vochtig weer. Van Heikikkers heb ik waarnemingen waaruit blijkt dat deze, in de paartijd, ook bij koud weer nog actief zijn. Ik heb verschillende keren geïnventariseerd terwijl het kraakhelder was en tegen het vriespunt, toch lieten zich ook dan nog veel Heikikkers horen. Twee bezoeken heb ik gebracht omstreeks middernacht bij volle maan en lichte vorst van -1 °C.; ook toen bleken er veel Heikikkers te roepen.

Discussie

Over het algemeen gaat het in

Figuur 4: Situatietekening van het Groot Meer (Gemeente Vessem).

Zuidoost-Brabant zeer slecht met onze amfibieën. Van de overgebleven poelen waar ze zich kunnen voortplanten verdwijnen er elk jaar meer.

Het is mogelijk zeer gunstig voor de Heikikkers dat deze zich thuis voelen op de heide, en zich kunnen voortplanten in de zure heidevennen, waarvan het bestaan niet zo bedreigd wordt. Uit de bovenbeschreven inventarisatie bleek, dat in zowat alle heidevennen Heikikkers voorkwamen. De Heikikker is dan ook plaatselijk algemeen. Over een eventuele achteruitgang kan ik moeilijk iets zeggen omdat daarvoor te weinig gegevens uit het verleden voorhanden zijn. Het lijkt mij daarom nuttig om ook in de toekomst deze soort goed in de gaten te houden, zodat een eventuele achter-

uitgang snel opgemerkt kan worden.

Naschrift

Net voor dit artikel gedrukt zou worden verscheen bij het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg de 'Verspreiding van de Herpetofauna in Noord-Brabant en Limburg, 1984'. In dat jaarverslag zijn gegevens van dit artikel al opgenomen. Ik heb wel gegevens overgenomen van de pas verschenen 'Atlas van de Nederlandse Amfibieën en Reptielen.' Uitgegeven in 1986. Deze laatste publicatie gaf voor mij enkele nieuwe vindplaatsen voor Zuid-Oost Brabant. Deze heb ik volledigheidshalve aan dit artikel toegevoegd. Op het verspreidingskaartje (fig. 2) zijn die nieuwe vindplaatsen met een vol sterretje aangegeven. Mede door deze aanvulling hebben we nu een vrij aardig beeld over de verspreiding van de Heikikker in Zuid-Oost Brabant.

Summary

In 1983, 1984 and 1985 the presence of *Rana arvalis* was examined in the Southeast of the Dutch province of North Brabant.

Altogether 60 fens were examined in this area. In 41 of them *Rana arvalis* could be traced. 90% of these locations are identified as moorfens, which contain rather sour water (pH 3.5 - 4.5).

Literatuur

BERGMANS, W. en A. ZUIDERWIJK, 1986. Atlas van Nederlandse Amfibieën en Reptielen en hun bedreiging.

SANDERS, G., 1984. Inventarisatie van de Heikikker in de Kempen (Zuidoost-Brabant) 1983, 1984. Uitgave Vogelwerkgroep de Kempen, publicatie no. 9.

VERSPREIDING VAN DE HERPETOFAUNA IN LIMBURG EN NOORD-BRABANT 1984. Herpetologische Studiegroep. Maastricht, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Het SOVON-onderzoek in Limburg, medewerking gevraagd!

F. Schepers en B. van Noorden
p/a: Putstraat 70, Sittard.

Vóór- en achteruitgang van broedvogels is onder vogelaars een veelbesproken en bestudeerd onderwerp. Vaak wordt men geconfronteerd met vragen als: Neemt de Heggemus in aantal toe? Hangt de afname van de Winterkoning samen met veranderingen in mijn omgeving of speelt de afgelopen strenge winter hierin een rol? Is het broedbestand van de Veldleeuwrik werkelijk aan het teruglopen en zo ja, is dit dan alleen op cultuurland het geval of ook in natuurgebieden? En hoe zit het met de Gekraagde roodstaart die vroeger zo normaal was in en rondom het dorp? Is er bij de Grasmus na de afname in de afgelopen twintig jaar weer sprake van herstel? Allemaal vragen die niet zonder meer beantwoord kunnen worden. Met behulp van de nieuwe SOVON-projecten zullen deze vragen na verloop van tijd wel een antwoord kunnen krijgen.

verslaglegging. Daarna is SOVON gekomen met een nieuw onderzoekprogramma dat bestaat uit drie op elkaar afgestemde en langlopende projecten: het BSP, BMP en PTT-project.

Met het BSP-project (Bijzondere Soorten Project) worden voornamelijk schaarse en zeldzame broed- en niet-broedvogels onderzocht, met het BMP (Broedvogel Monitoring Project) voornamelijk algemene broedvogels en het PTT (Punt Transect Tellingenproject) voornamelijk algemene niet-broedvogels. Vogelaars met een zekere veldkennis kunnen aan één of meerdere projecten deelnemen. In dit artikel ligt de nadruk op het broedvogelonderzoek, dus het BSP- en het BMP-project.

Het Bijzondere Soorten Project (BSP)

In ons land vinden veel veranderingen

Sovon

De vereniging SOVON (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) organiseert sinds 1973 landelijke projecten op het gebied van vogelonderzoek. Deze landelijke onderzoeken zijn gericht op de aantalsontwikkeling en verspreiding van vogelsoorten, onder meer ten behoeve

van natuurbescherming. Het eerste SOVON-project was het Atlasproject voor broedvogels (1973-1977) dat resulteerde in de 'Atlas van de Nederlandse Broedvogels' (TEIXEIRA, 1979), velen wel bekend. Ook na het grote succes van dit eerste project is het vogelonderzoek op landelijke schaal voortgezet: een volgend project, het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels (1978-1983) is nu ook reeds afgesloten en verkeert in een fase van